

Chaironeia 338

Demosthenes' triumf – Athens Waterloo.

Hugo Montgomery

Med vilka medel skall man lyckas övertala beslutfattare att välja en krigisk lösning på en utrikespolitisk konflikt? Ett exempel på ordets makt vid avgörande utrikespolitiska förhandlingar utgör talaren Demosthenes' argumentering i den atheniska folkförsamlingen att gå i krig med Makedonien. Underrättelser hade nått staden att kung Filips trupper 339 besatt en strategiskt viktig gränsfästning, Elateia, vilket framkallade en stor förvirring i staden. Demosthenes' agerande vid denna situation gick ut på att övertala sina landsmän om att Athen var målet för denna militära operation. Den enda lösningen på konflikten skulle vara att tillgripa våld, även om konsekvenserna av en sådan åtgärd var svåra att överblicka. Athen skulle därför tillsammans med andra grekiska stater försöka hindra den makedonska hären att tränga ned i Mellangrekland.

Resultatet av denna konfliktlösning var katastrofalt både för förslagsställaren själv och för det athenska folket. Den makedonske kungen Filips seger vid Chaironeia 338 över Athen brukar i handböckerna gärna framställas som en vändpunkt i historien. Polis-staternas tid var förbi, stater med andra styrelsesätt tog över ledningen i den grekiska världen. Detta förkrossande nederlag för athenarna och deras allierade brukar förklaras med den politiska verksamhet som förts av Demosthenes, en av de stora attiska talarna. Om man skall se på det militära resultatet av Chaironeia var Demosthenes, som ställdes till ansvar för denna katastrof, en nederlagets man. Något sådant ville han dock aldrig erkänna. Tvärtom kämpade han efter 338 ihärdigt för att behålla sitt politiska inflytande. Han hävdade med framgång att nederlaget var en politisk och moralisk triumf, både för Athen och för honom själv. Hur kunde han under politiska rättegångar efteråt vända en militär katastrof till en moralisk seger? En annan fråga är på vilket sätt han övertalade athenarna att ge sig in på en så farlig politik.

En omstridd politiker

Också under sin livstid var Demosthenes en omstridd person. Mot slutet av sitt liv blev han landsförvisad efter anklagelser om att han förskingrat en stor summa pengar, som Alexanders skattmästare Harpalos rövat med sig från Babylon och fört till Athen. Vid rättegången 324, som dessa anklagelser lett fram till, var tala-

ren Hypereides en av hans motståndare. Fram för allt är det dock de stora konflikterna mellan en annan talare, Aischines, som präglat vår bild av honom. Den tunga anklagelse som riktades mot Demosthenes var att hans politiska verksamhet nästan lett till att Athen gick under som stat. Slaget vid Chaironeia 338 var det Waterloo, som gjorde att Athen förpassades till en obetydlig plats i den grekiska politiken medan Makedonien blev den enda stormakten. Den slutgiltiga sammandrabbningen inför rätta mellan Aischines och Demosthenes inföll 330, året efter Alexander den stores epokgörande seger över den persiske storkungen vid Gaugamela. Oenigheten gällde den krans med vilken Ktesifon velat hylla Demosthenes för hans insatser efter katastrofen vid Chaironeia 338. Aischines angrep således inte Demosthenes direkt utan dennes ”redskap” Ktesifon, som blev anklagad för att ha väckt detta förslag som skulle strida mot lagarna. Aischines säger rent ut i inledningen till sitt tal att man hade gudarna, och alla rättskaffens medborgare, att tacka för att Athen fortfarande existerade som stat, medan alla olyckor staten råkat ut för berott på Demosthenes.

För att bygga under dessa anklagelser delar Aischines in Demosthenes' skadliga politiska verksamhet i fyra perioder. Hans agerande går ut på att på ett handfast sätt demonstrera på vilket sätt hans motståndare vilsefört de politiska myndigheterna, först och främst det athenska folket i folkförsamlingen, ekklesian. Demosthenes hade således från 350-talets mitt använt sin talarkonst till att få folket att fatta farliga beslut. Han hade utövat politisk makt och var på det sättet skyldig till den kedja av farliga beslut, som till slut lett fram till det militära nederlaget vid Chaironeia. Här gällde det således för anklagaren att föra i bevis att en politiker inte bara misstolkat ett händelseförlopp utan direkt genom bedrägligt förfarande i sin argumentering lett folket fel. Den instans som skulle bedöma dessa anklagelser var folkdomstolen, en stor jurydomstol, som vid denna rättegång bestod av minst 501, kanske upp till 1501, edsvurna män över 30 år. En fällande dom för Ktesifon skulle ha varit en allvarlig prestigeförlust för statens föregivet otrogne tjänare Demosthenes. Också anklagaren Aischines löpte dock risk att bli straffad om han förlorade sin sak, såvida han inte vann minst en femtedel av jurymännens röster. Det fick han inte. Aischines var tvungen att gå i landsflykt, medan Ktesifon, som Demosthenes bara i förbigående försvarat, blev frikänd med stor majoritet. En betydande majoritet av domarna blev sålunda överbevisade genom hans försvarstal för en politisk vän. En inte obetydlig del av Athens befolkning på kanske 25 000 män i myndig ålder måste ha ansett att Aischines' anklagelser var föga övertygande. Tydligen ansåg de att Demosthenes fört en riktig politik när han manat till krig mot Makedonien 339.

Längre fram under antiken var Demosthenes det stora namnet inom talarkonsten. Hans tal lästes med stor beundran, och han kom också att utöva ett stort

inflytande på Cicero. Senare under början av kejsartiden var han också en stor stjärna för retorikläraren Quintilianus, som i sin *Institutio oratoria* 10.1.71 säger att Demosthenes var *paene lex orandi*, nästan en lag för talarkonsten. Demosthenes fortsatte att tillhöra den levande antika arvet i Europa efter det att hans verk blivit mer allmänt kända under renässansen och kunde läsas på originalspråket. Under 1600-talet var hans tal obligatorisk läsning i svenska gymnasier. I det engelska parlamentet kunde ännu på 1800-talet ett tal av Demosthenes utgöra undertexten för ett inlägg, något som de bildade i församlingen förstod och givetvis uppskattade. För många lärda var dock redan vid den tiden Demosthenes en omstridd gestalt. Det var framförallt vid post-hegelianska tyska universitet som åtskilliga lärde män kom att omvärdera Demosthenes' insatser. När studiet av hellenismen blev inlett genom Johs. Gust. Droysens epokgörande arbete 1836, kom Demosthenes' roll snarast att uppfattas som patetisk. Polis-världen var en period som genom historiens knallhårda lagar blev överflyglad av Makedonien och senare av de hellenistiska monarkierna. Makedonien, och monarkien, tillhörde framtiden medan demokratien och polis-världen var något gammalmodigt. Demosthenes var således en politiker som fötts några decennier för sent, tåget hade redan gått för de grekiska statsstaterna. Paralleller drogs mellan Makedonien och Preussen, inte minst genom Leopold von Rankes arbeten, varvid kritiken av den athenska demokratins ledare gärna var skarp. Aischines' fördömande av Demosthenes blev sålunda åter aktuella. Mot detta förhållande av Makedonien protesterade dock George Clemenceau i sin bok om Demosthenes, som kom ut några år efter freden i Versaille, då den preussiska ideologin för en tid led skeppsbrott.

I ett Tyskland, som var präglad av det första världskrigets allvar, satte Eberhardt Drerup etiketten "advokatrepublik" på den athenska demokratien under Demosthenes' tid. Han gjorde det för att uttrycka sin ovilja mot politikernas missbruk av den talarkonst, som inte kom staten till någon nytta. Med dessa ord knöt han an till Platons kritik av demokratien. Retoriken skulle ha gjort det möjligt för ansvarslösa demagoger att med sina ord förföra folket genom att lägga fram omoraliska och ogenomtänkta förslag. På det sättet åstadkoms, menade Platon, endast enkla *ad hoc*-lösningar på tidens problem, medan lagarna blev försummade. Hans angrepp på demokratien gällde därför också talarkonsten, som under senare delen av 400-talet och sedan under 300-talets första hälft haft en blomstringstid och blivit en litterär innovation. Berömda män som Gorgias hade lärt ut de metoder med vilka en talare kunde inte bara göra sig hörd rent tekniskt utan också övertyga domare eller politiska beslutfattare. Han kryddade sina anföranden med djärva antiteser och målande uttryck och gjorde stor succé när han 427 uppträdde i Athen som sändebud från sin hemstat Leontinoi på Sicilien.

Talarkonst kopplades gärna samman med magi, något som förvred åhörarnas omdöme och gjorde dem villiga att följa de råd talaren gav. Att sofisterna under 400-talets senare del undervisat i retorik är uppenbart, men enligt A. Ford var de mer intresserade av de litterära sidorna av talarkonsten än att lära ut ren argumentationsteknik. Det är också osäkert om författarna till de första retoriska handböckerna, Korax och Tisias från Sicilien, haft en så central betydelse som man tidigare antagit. Först i och med Aristoteles' skrift lyftes talarkonsten upp på en teoretiskt mer spännande nivå.

Rika talare och deras fattiga åhörare

I modernare framställningar om antikens historia förekommer sällan termen *demagog* i Platons mening. De som spelade en framträdande roll i den athenska folkförsamlingen kallar man numera med Mogens Herman Hansen för talare, *rhetorer*. I den gruppen ingick också strateger, valda befälhavare, som måste vara beredda att försvara sina åtgärder inför rätta eller sina planer i ekklesian. En ny bild av samspelet mellan denna politiska elit och folkmassan gav Josiah Ober i en principiellt viktig studie från 1989 om retorik, ideologi och folkets makt, *Mass and Elite in Democratic Athens*. En viktig faktor för Ober är sociala förhållandena i 300-talets Athen, där det stora flertalet medborgare förde en privilegierad tillvaro om man jämförde deras villkor med slavarnas. Likväl var fattigdomen utbredd bland flertalet athenare, medan en liten välbärgad elit kontrollerade politiken och ekonomin. Det som enligt Ober var märkligt i detta av ojämnlighet präglade samhälle var att folket på ena sidan inte krävde en omfördelning av de ekonomiska resurser. Inter heller eliten utvecklades självklart till en förtryckande oligarki i Robert Michels mening. Det pris de rika fick betala för att behålla sin egendom, och det politiska inflytande detta ofta förde med sig, var enligt Obers tolkning att de utan större knot delade med sig av sitt överflöd genom de liturgier som gjorde massans liv mer uthärdligt. *Choreger* tävlade om att betala uppförande av ståtliga religiösa festerna, medan *trierarcher* gav sitt ofta mycket betungande bidrag till statens försvar genom att bekosta utrustningen av *trierer*, krigsskepp.

I detta märkliga samspel mellan elit och massa utgjorde, hävdar Ober, det talade ordet i folkdomstolarna och i folkförsamlingen en viktig faktor. Förutsättningen för att kunna framträda i dessa massmöten var att man hade ordet i sin makt, antingen på grund av att man haft råd att anlita en talarskribent, vilket var vanligt under rättegångar, eller fått en sådan uppfostran att man kunde framlägga sin sak med egna ord. En källkategori som Ober gärna använder är således tal, politiska eller juridiska. Han har lagt ned stort arbete på att visa hur dessa manifestationer av det fria ordet skall tolkas. De rika talarna ville, menar han, i stor utsträckning visa att de inte tillhörde en välbärgad del av befolkningen. Tvärt om

framhävde de gärna att de levde under samma enkla förhållanden som den grupp medborgare som de vänder sig till. Motståndaren i en rättegång kunde däremot avslöjas som en hänsynslös och arrogant girigbuk, såvida det inte passar bättre att visa vilken erbarmligt fattig och trist uppväxt han haft. I så fall gällde det enligt Ober att få domarna att känna sig som välsituerade och privilegierade, som fullt ut delar elitens förakt för det som är svagt och föraktfullt. Den juridiska taktiken kunde således vändas helt om när det passade argumenteringen, något som gör att det är svårt att använda dessa tal som socialpolitiska källor. Mycket i talarnas argumentation är av taktisk art, medan sanningshalten i uttalanden om deras egen sociala situation kan vara diskutabel. Vidare var de athenska talarna enligt Ober noga med att framhålla att de var retorikens amatörer och inte visste mer om talarkonst än sina åhörare. Enligt den konstruktion Ober gjort av de politiska förloppen i den athenska demokratien tävlade således talarna, som tillhörde den ekonomiska eliten, med olika medel om att erövra folkets gunst. Det gjorde detta för att kunna behålla sin privilegierade sociala position. Samtidigt var kampen mellan de enskilda talarna hätsk och hänsynslös. Enbart våltalighet och rikedom medförde inte att en politiskt aktiv man kunde slå igenom den mur av ointresse, som måste ha omgivit den offentliga verksamheten i domstolar och ekklesian när en helt ny *rhetor* tog till orda. Folket på sin sida ville inte bli av med de fördelar som den vanlige medborgaren fick av det proportionala skattesystem som dolde sig bakom liturgierna.

Hur skall man få Demosthenes att passa in i denna bild av det sociopolitiska livet i ett fattigt Athen flera generationer efter Perikles? Under antiken utbildades myten om Demosthenes som den fattige ynglingen, som förlorat stora delar av sitt fadersarv genom oärliga förmyndare. Bakom denna historia ligger också en serie tal (27-31) som den unge Demosthenes höll år 364/3 i samband med rättegångar mot dessa oärliga förvaltare. Det talas också, och då inte bara hos Plutarchos, att han också hade betydande handicap, som gjorde det svårt för honom att göra sig gällande i det offentliga livet. Genom ett benhårt träningsprogram, där inte bara stenar i munnen var den enda terapin, lyckades han dock komma över dessa tydligen medfödda defekter. Senare under antiken framhölls hans *actio*, hans sätt att agera inför rätta eller inför folket, som något som kännetecknade hans stil som talare. Det gick också historier om hur noggrant han förberett sina framträdanden, t.o.m. framför speglar. Likväl verkar han inte alltid ha haft lätt att tala offentligt. Motståndaren Aischines drog fram situationer under rådslagningar, i Athen eller under beskickningen till Filip, då Demosthenes tycks ha drabbats av tillfällig afasi. Demosthenes motsäger inte alltid dessa anklagelser, men påstår att han vid några tillfällen hindrats med våld från att ta till orda i folkförsamlingen. Däremot är han noga med att framhålla att Aischines, en före detta skådespe-

lare med tvivelaktigt rykte, hade haft betydande röstresurser, men detta var ingen rekommendation. Andra klassens aktörer förtjänade inte att få några sympatier bland de domare, som Demosthenes vände sig till.

Det är omtvistat hur Demosthenes lyckats erhålla de retoriska färdigheter, som gjorde att han fick senare uppfattades som den störste talaren under antiken. Även om han uppenbarligen inte hade haft enbart framgångar i sin kamp mot sina förmyndare, var han säkerligen en ur athensk synpunkt förmögen man. Han hade genom en påkostad uppfostran blivit delaktig av den talarkonst, som utgjorde vägen till framgång och inflytande i den athenska demokratien. Han hade gjort tjänst som trierark 360 och därefter tagit på sig liturgier frivilligt, varigenom han genom sin rikedom kunnat göra sig nyttig för staten. Detta hade inte motståndaren Aischines haft möjlighet att göra på grund av sin välförtjänta fattigdom. Även om Demosthenes kunde framställa sig som en enkel medborgare, med begränsade möjligheter att lägga fram sin sak, är det emellertid uppenbart att han vid mitten av trehundralet blivit alltmer synlig i det politiska livet. Men för att kunna nå fram med sitt budskap var han tvungen att göra sig gällande i den oligarki av talare som tävlade om folkets gunst. De politiska rättegångar där Demosthenes var inblandad visar hur hätsk stämningen var bland denna grupp politiskt aktiva medborgare. Aischines och Demosthenes hade stått mot varandra också före rättegången om 330. Tretton år tidigare hade Demosthenes anklagat Aischines för att ha blivit mutad av Filip under de förhandlingar som ledde fram till Filokratesfreden 346. Denna fred gjorde att förhållandet mellan Makedonien och Athen för en tid blev avspänt efter mer än tio års konflikter. Vid arbetet med denna överenskommelse deltog både Demosthenes och Aischines, men under förhandlingarna kom de att gå diametralt olika vägar.

Politiskt inflytande och ansvar

De sammandrabbningar i en politisk elit som avslöjas i rättegångstalen om fredstiftandet 346 och därefter under processen om kransen är på många sätt deprimerande. Det är svårt att med utgångspunkt av dessa tal försöka rekonstruera vad som egentligen hänt, en eller troligen bägge parter ljuger när de kan. Både Aischines och Demosthenes använder också alla möjliga knep för att nedvärdera och skandalisera motparten. Det märkliga är att Demosthenes med glädje erkänner att han utövat politiskt inflytande, och att Aischines inte sticker under stol med att också han utövat makt i ödesdigra situationer, så samstämmigheten mellan åklagare och försvarare är i några fall stor. Visserligen försöker Demosthenes ju göra Aischines till en andraklassens talare, men likväl betonar han både under rättegången 343 och 330 att denna person dock missbrukat politisk makt, och det på uppdrag av sin arbetsgivare, kung Filip av Makedonien. Han gör såle-

des inte Aischines till en maktlös kverulant utan till en talare som också varit i stånd att manipulera, att utöva politisk makt och det inte bara i athenska politiska församlingar utan också i det mellanstatliga råd som kom samman i Delfi. Det skulle sålunda ha varit Aischines som under förhandlingarna i detta råd skulle ha utlöst den kris som gav Filip en förevändning att åter en gång intervensera i Mellangrekland 339 genom att besätta den viktiga gränsfästningen Elateia, som gav honom fri passage inte bara ned till korinthiska golfen utan också till Mellangrekland. För Aischines var det uppenbart att Demosthenes hade stått i en främmande makts ledband, nämligen Thebe, när han 339 mot allt förnuft hade lyckats genomdriva den makedonskfientliga alliansen som ledde fram till nederlaget vid Chaironeia. Aischines var nämligen övertygad att Filips mål när han förde sina trupper ned mot Mellangrekland varit att förödmjuka Thebe. Agressionen skulle således inte primärt ha varit riktad mot Athen utan mot en mäktig och traditionellt fientligt inställd grannstat, Thebe.

Både Aischines och Demosthenes var således övertygande om att inte bara motparten utan de själva vid kritiska ögonblick hade utövat ett starkt inflytande i det demokratiska Athen. Demosthenes förnekar inte att han varit utan inflytande, trots att det militära nederlaget vid Chaironeia var förbundet med hans eget agerande, i råd och folkförsamling. Tvärt om, som höjdpunkten i sitt liv som talare betecknade Demosthenes sina insatser under krisen 339 både i den athenska folkförsamlingen och senare i Thebe. Beslutprocessen var också vid sådana dramatiska situationer, som kunde uppmana till en omedelbar reaktion, lika långsam som i vanliga fall, då rena rutinärenden skulle behandlas i de politiska organen. Demosthenes skildrar i ett berömt parti i sitt tal *Om kransen* (18.169) hur paniken spred sig i Athen på kvällen, när det blev känt att Filip oväntat besatt Elateia. En budbärare hade på kvällen rapporterat för prytanerna, den vakthavande delen av de 500-des råd, om Filips åtgärder. Först måste de 500-des råd sammanträda för att utarbeta ett *probouleuma*, ett förslag eller en orientering om situationen. Innan förhandlingarna där var avslutade, hade det beslutande folket redan på morgonen församlats på Pnyx, den kulle där folkförsamlingen brukade sammanträda. Under det mötet fick Demosthenes sin chans att ta ledningen i staten under det som för de flesta var en svår krissituation. De rådsherrar, som ledde förhandlingarna i ekklesian, lät först budbäraren framlägga sin rapport om Filips åtgärder, varefter ordet blev fritt. Uppmaningen "Vem vill tala" upprepades gång på gång (18.170) utan att någon klev fram till talarstolen, trots så många erfarna män, strateger och talare, var församlade. Ingen uppfattade det som sin plikt, hävdar Demosthenes, att ingripa genom att ge goda råd för att rädda fäderneslandet från en farlig situation, utom han själv. Också de rika, som annars var beredda att ställa sin egendom till Athens förfogande för att göra det möjligt att göra ett snabbt militärt ingripande, var pas-

siva (18.172): ”Men det tycktes att den stunden och den dagen kallade inte bara på en lojal och rik man utan också på en som hade följt utvecklingen från början och som hade rätt förstått av vilken orsak Filip hade handlat som han gjorde, och i vilken avsikt.” En sådan man var enligt egen uppfattning Demosthenes. Med sina ord uppmanade han inte athenarna att göra några ogenomtänkta panikhandlingar utan att vidtaga diplomatiska åtgärder, som på sikt skulle sätta en effektiv spärr för Filips planer att intervensera i grekiska angelägenheter. Han tog således i detta allvarliga läge inga större risker än vad nöden krävde.

Berättelsen i *Om kransen* ingår i en kontext, där själva de historiska händelserna 339 inte är det viktigaste. Det som står i centrum är på vilket sätt den självutnämnde huvudpersonen själv, Demosthenes, tacklade situationen. För att dokumentera sin framställning lägger han in i 18.174-178 ett citat av sitt tal med de förslag till handling som han lade fram vid detta tillfälle. Detta parti skall visa både hur lugnt och ansvarfullt han då uppträdde och hur skickligt han tolkade de upplysningar, som denna härold hade förmedlat. Det viktiga för Athens intressen, hävdar han, skulle vara att inleda förhandlingar med Thebe, som enligt Demosthenes' tolkning år 339 skulle utsättas för en intensiv diplomatisk offensiv från Filip. Det gällde för denne att säkra stödet från denna viktiga boiotiska *polis* till Makedoniens ingripanden mot de nya tempelskändarna i Delfi. Därför skulle athenarna inte låta sig förledas av sin traditionella fiendskap med den staten utan i stället erbjuda thebanerna ett militärt samarbete på lika villkor och med delat kommando. Givetvis uppmanade han athenarna att förstärka bevakningen vid gränserna, vilket var en standardåtgärd när det utrikespolitiska läget bedömdes som allvarligt. Demosthenes säger inte att det bara var genom sin talarkonst han var i stånd att påverka den athenska folkförsamlingen. Det väsentliga var enligt hans försvarstal under rättegången 330 att han de ödesdigra dagarna 339 kunde utnyttja den politiska insikt han genom åren skaffat sig. Eftersom han vunnit athenarnas förtroende, godtog de den tolkning han i sitt tal gav av det händelseförlopp, som utspelade sig långt borta från deras gränser.

Demosthenes rekommenderade således inte några ogenomtänkta handlingar utan ville med diplomatiska åtgärder bygga upp en allians mot Filip, även om tiden var knapp. Folkförsamlingen lät sig övertalas genom dessa enligt Demosthenes väl övervägda och realistiska råd, även om förslaget att inleda förhandlingar med Thebe var ett djärvt grepp. Han avslutar med att framhäva hur energiskt och framgångsrikt han agerade (18.179) med en retorisk figur, en stegring (*klimax*): ”Och sedan var det inte så att jag visserligen talade men inte kom med något förslag, eller att jag ställde ett förslag men inte blev delegat, eller att jag blev delegat, men inte kunde övertyga thebanerna. Nej, jag drev igenom saken från början till slut och gav mig helt och hållet åt er under de faror som hotade staten.” I Athen

talade han, varvid han lade fram förslag, som han också lyckades driva igenom. Sedan tjänstgjorde han som diplomat och lyckades då övertala thebanerna, som kände lika stor misstänksamhet mot athenarna som de själva hyste mot dem. Stämningen där var lika panikslagen som i Athen, och dessutom måste Demosthenes polemisera mot Filips delegater men han lyckades vända stämningen också där (18.213). Demosthenes var en relativt känd politiker i Athen, så hans framgångar där på talarstolen var mer lätta att förklara. Däremot kunde han i Thebe styra förhandlingarna enbart med sina ord och i kraft av sin politiska erfarenhet. Hans politiska insatser var därför betydande i bägge dessa stater. Däremot gjorde Demosthenes inte tjänst som strateg utan höll sin hand endast över förberedelserna för det kommande fälttåget mot Filip.

Demosthenes var således stolt över att han inte bara på ett ansvarsfullt sätt tagit ledningen i ekklesian vid denna krissituation utan också lyckats skapa det som på 150 år hade varit en otänkbar sak i den grekiska statsvärlden, en allians mellan Athen och Thebe. Det var efter detta man skulle bedöma hans politiska verksamhet, inte efter det militära nederlag som följde senare. För det var generalerna, strategerna, ansvariga. Som politiker hade Demosthenes inte haft någon möjlighet att kontrollera utfallet av den process han skapat när han bildade en anti-makedonsk allians i Grekland. Så här säger han själv i *Om kransen* (18.246, översättning enligt Bertil Cavallin, *Tre politiska tal*, Forum 1973):

”Men, mina herrar, undersök gärna på alla punkter vad en politiker kan vara ansvarig för. Jag begär inget medlidande. Vad är då en politikers ansvar? Att se sammanhangen från början, och vara förutseende och varna andra. Detta har jag gjort. Att så mycket som möjligt minska verkningarna av trögheten, sölandet, okunnigheten, partisplittringen, alla dessa allestädes närvarande och oundvikliga brister, som hänger samman med vår fria författning och i stället ingjuta enighet och vänskap och iver att göra sin plikt. Också detta har jag gjort.”

Han fortsätter (18.247) med att jämföra det ledarskap, som Filip stod för, med det han utövat i Athen: ”För det första hade Filip oinskränkt makt över dem som följde honom... vidare hade hans folk alltid vapen i händerna. ... Han var kort sagt tyrann, överbefälhavare, herre över allt.” Om sin situation som demokratisk politiker säger han: ”Jag hade ingen kontroll över krigsmakten, jag var inte strateg, och därför har jag ingen del i ansvaret för det som skedde på det området.”

Det enda Demosthenes hade kontroll över var sina ord, och med dem försökte han både hindra Filips femtekolonnare i folkförsamlingen (och till den kategorien förde han givetvis Aischines) och att få athenarna att fatta strategiskt riktiga beslut i sin utrikespolitik. Han hade ordet i sin makt, men utförandet kunde han som talare inte kontrollera, menade han. Men när Filip och han möttes

som jämbördiga motståndare (18.245) d.v.s. i diplomatiska sammanhang, var Demosthenes den som fick överhand. Något annat var när de möttes på slagmarken, för då hade Filip alla fördelar på sin sida, och kunde utnyttja dem.

Att Demosthenes utövade ett starkt inflytande genom sina tal i Athen och Thebe förnekas inte av hans motståndare Aischines. Situationen hade enligt Aischines 3.140-144 inte alls varit så allvarlig som Demosthenes ville göra gällande utan hotet från Filips åtgärder var enligt honom i första hand riktade mot Thebe. Genom sitt uppträdande hade Demosthenes tvärt om satt igång det krig, som slutade med slaget vid Chaironeia, där Filip 338 besegrade de grekiska stater som slutit sig samman mot honom. Aischines är också noga med att påpeka i 3.145-146 att Demosthenes på ett olagligt och farligt sätt lät thebanerna få alltför stor del av det militära kommandot, varigenom Athens suveränitet blivit allvarligt skadat. Också andra talare kom med förebråelser mot Demosthenes för att han låtit thebanerna få en så central roll i den slutstriden med Makedonien. Men för Demosthenes själv var detta något han enbart kunde vara stolt över.

De athenska talarna kunde således med stolthet erkänna att de utövat ett politiskt inflytande även om resultatet inte blev som de hade tänkt sig. Detta var något positivt, som gav dem mycket ära. Välvalda ord, uttalade i rätt ögonblick och på ett överbevisande sätt, kunde åstadkomma att en talare inte bara vann åhörarnas intresse för ett kort ögonblick utan fick dem att överta den tolkning av ett politiskt förlopp han själv hade. Det var flera ambitiösa rhetorer som de tävlade om folkets gunst i folkförsamlingen, och det gällde att kunna bryta sig ur denna skara. Förutsättningen var att man vinna över majoriteten av folket som deltog i ekklesian på sin sida. Athenska medborgare var inte någon lättpåverkad massa utan hade en politisk allmänbildning genom kravet att delta i politiska förhandlingar och rättegångar. Det var inget ideal att vara en *idiotes*, en medborgare som ställde sig utanför statsstatens gemensamma liv. Kravet att delta i att fatta politiska beslut gjorde således folket till en maktfaktor av rang i det politiska spelet. Vidare skulle enligt traditionen athenarna vara beredda att ställa upp till sitt lands försvar. Visserligen hade under 300-talet det blivit vanligare att använda legosoldater, men tjänster från sådana yrkesmän måste köpas, och Athens ekonomi var pressad. Ett krig innebar därför alltid uppoffringar, också av ekonomisk art, varför ett motstånd mot en alltför uttalat krigisk politik måste ha varit naturlig i en grekisk *polis*. Trots det vann Demosthenes framgång när han rådde athenarna att tillgripa våld i den konflikt som Filips besättande av Elateia hade utlöst.

Hur bygga upp en politisk image?

För att kunna förstå Demosthenes' försvar mot anklagelserna att han fört Athen in i en farlig situation 339 har vi också andra källor än de två rättegångstalen som

hölls 330. Dessutom har bevarats ca 12 rådgivande tal (*symbolleutiska* tal) som han hållit i den athenska ekklesian under en längre period, från ca. 352 fram till slutet av 340-talet. Det som gör dessa tal i folkförsamlingen så svåra att behandla är att några konkreta förslag till politiska beslut inte medtagits i den litterära version, i vilken de bevarats. Sådana administrativa partier i talet hade säkerligen inte den stilistiska kvaliteten som själva argumentationen och var därför ointressanta ur litterär synpunkt. Vidare innehåller de få egentliga nyheter angående det politiska läget vid det tillfälle då förhandlingarna pågick, varigenom de är svåra att datera. Det Demosthenes gör är att han försöker åskådliggöra vilka konsekvenser ett handlingsalternativ kan få. Talen är på det sättet klart teoretiska och intellektuella, han talar till åhörarnas/beslutfattarnas omdöme. Demosthenes gör prognoser, han varnar, han framställer olika scenarier. Ett viktigt råd i alla dessa folkförsamlingstal är att Athen måste bygga upp allianser i den grekiska statsvärlden för att kunna klara av de utrikespolitiska situationer de står inför. Vidare gör han givetvis utfall mot sina politiska motståndare, som gärna förklaras vara köpta av fienden. Dessa tal vittnar också genom denna polemik om att han med växlande framgång försökt vinna initiativet i den athenska politiken.

Hans mål i dessa politiska tal skiljer sig inte mycket från det program han enligt sin framställning i kransrättegången skulle ha lagt fram för att möta Filips påstådda militära aggression. Han rådde athenarna i detta allvarliga läge inte att omedelbart tåga ut mot Filips trupper, utan först bygga upp en antimakedonsk allians med diplomatiska medel. Inte heller hade han i de bevarade folkförsamlingstalen föreslagit att athenarna utan förberedelser skulle gå till krig. I några fall gäller hans övertalande tvärtom att de måste acceptera motpartens styrka och vara passiva. Hans försök att finna nya möjligheter att finansiera en aktiv krigspolitik vittnar också om svårigheten att skapa entusiasm för farliga och dyra utrikespolitiska experiment. Han försökte således nå både dem som bara kunde göra militärtjänst personligen och dem som bidrog med sina liturgier eller andra ekonomiska bidrag till krigsföringen. Det gällde att utnyttja resurserna bättre, både de mänskliga och de ekonomiska. Vidare uppmanar han gång på gång sina landsmän om att sända ut beskickningar till andra grekiska, någon gång också utländska, stater. Athen kunde inte på egen hand taga upp kampen mot en mäktig motståndare, sådant var hans budskap. Samtidigt hade han i sina första antimakedonska tal haft en benägenhet att underskatta Filips militära styrka. Först efter Olynthos fall 348 tycks han ha insett att Athen hade litet att ställa upp mot den makedonska krigsmaskinen så länge de agerade helt på egen hand.

Demosthenes hade under många år utformat en retorisk teknik att väcka folket till insikt om vad som egentligen höll på att hända. Denna taktik använde han tydligen med stor framgång efter det makedonska besättandet av Elateia, där han

visade att denna operation kunde bara rikta sig mot Athen. Den enda chansen att effektivt hindra den makedonska expansionen skulle vara att åstadkomma en all-grekisk koalition. Att ett fördrag med Thebe därvid spelade en framträdande roll framhåller han själv, men också hans motståndare, både i processen om kransen och under Harpalos-affären. Att han med sina ord kunde övertyga inte bara athenarna utan också de lika skeptiska thebanerna ansåg han själv vara sin största bragd. Den korta tid då de både grannstaterna samarbetade mot en gemensam fiende utgjorde för honom själva höjdpunkten i hans karriär men också i den athenska utrikespolitiken. Han hade genom sina politiska insatser kunnat åstadkomma det som ingen före honom åstadkomma, en allians mellan två grannstater, som traditionellt var fientligt inställda mot varandra. Att resultatet av denna politiska bragd var en militära katastrof kan han inte dölja, men detta, hävdade han, var varken hans eller athenarnas fel. Strategerna hade inte gjort sitt bästa, dolkstöten kom från militären, inte från politikerna. Under de rättegångar som nederlaget gav upphov till efter Chaironeia blev en av strategerna också avrättad, medan Demosthenes överlevde de politiska processer som var riktade mot honom. Tecknet att athenarna ansåg att han gjort sitt bästa var att han fick hålla gravtalet över de fallna, alldeles som Perikles en gång gjort under början av det peloponesiska kriget. Bägge dessa tal behandlas av Øivind Andersen i hans bidrag till denna festskrift.

Det athenska folket lät sig under Elateia-krisen övertala av Demosthenes. Under en lång period hade han i ekklesian med växlande framgång försökt få athenarna att på sikt föra en enligt hans egen uppfattning både ansvarfull och ärofull politik, även om han inte helt kunnat dölja att denna kunde innebära risker. Han hade lyckats bryta sig ur gruppen av talare genom att vinna en sak, som väckte både medborgarnas stridsvilja och deras känsla för ära. Medborgarna, denna politiskt välutbildade grupp, kunde till och med genom hans argumentering känna sitt medansvar för katastrofen 338. Den talare som övertalat dem till att ge sig in på en ärofull men riskabel politik behöll sin anseende. Däremot kunde inte Demosthenes använda denna *charisma* genom att också i fortsättningen tillråda dem att föra en utmanande och farlig politik. Han motsade inte Aischines' anklagelser under processen om kransen att han efter nederlaget vid Chaironeia under Alexander den stores regering förespråkade en försiktig och fredlig politik. När Thebe belägrades 335 hade han inte försökt komma sin före detta allianspartner till hjälp. Denna grannstat gick också sin undergång till mötes utan annat än verbala protester från hans sida. Senare under Alexanders erövringståg i öster uppmanade han inte heller athenarna till att understöda spartanerna, när dessa reste sig i ett uppror mot Makedonien. Demosthenes kunde inte längre lita på att han hade folkets stöd för en farlig politik. Hans ledarskap var borta men retoriken var kvar.

Några litteraturhänvisningar

- Demosthenes, *Kranstalet*, i: *Tre politiska tal. Demosthenes: Kranstalet, Cicero: Femte talet mot Verres; Talet för Marcellus*. Översättning samt inledning och kommentar av Bertil Cavallin, Forum, Uddevalla 1973.
- Drerup, E. *Aus einer alten Advokatenrepublik*, Paderborn 1916.
- Ford, A. "Sophists without Rhetoric. The Arts of Speech in Fifth-Century Athens", i Y.L. Too, *Education in Greek and Roman Antiquity*, Leiden-Boston-Köln 2001, 85-109.
- Hansen, M.H., *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes*, Blackwell, London & Cambr. Mass. 1991.
- Montgomery, H., *The Way to Chaironeia. Foreign Policy, Decision Making, and Political Influence in Demosthenes' Speeches*, Univ.forl., Oslo 1983.
- Ober, J., *Mass and Elite in Democratic Athens. Rhetoric, Ideology, and the Power of the People*, Princeton UP 1989.
- Ober, J. & Ch. Hedrick (eds.), *Demokratia. A Conversation on Democracies, Ancient and Modern*, Princeton UP 1996.
- Pearson, L., *The Art of Demosthenes* (Beiträge zur klassischen Philologie, Heft 68), Meisenheim am Glan, 1976.
- Worthington, I. (ed.), *Persuasion. Greek Rhetoric in Action*, Routledge, London & New York 1994.
- Worthington, I. (ed.), *Demosthenes. Statesman and Orator*, Routledge, London & New York 2000.
- Yunis, H., *Taming Democracy. Models of Political Rhetoric in Classical Athens*, Cornell Univ. Press, Ithaca & London 1996.